

Др Радослав РАСПОПОВИЋ*

МИЛИЦА НИКОЛАЈЕВНА РОМАНОВА КАО ДИПЛОМАТСКИ ЗАСТУПНИК ЦРНЕ ГОРЕ У РУСИЈИ НА ПОЧЕТКУ XX ВИЈЕКА

- Прилог проучавању спољне политике Црне Горе
у посљедњим годинама независности -

У другу деценију XX вијека Црна Гора је закорачила са нагомиланим унутрашњим политичким, економским и социјалним проблемима.¹ Због њихове сложености и бројности није се могло очекивати да могу бити ријешени без радикалних политичких промјена. Да би се оне предуприједиле, посебно зато што је оштрица критике опозиције за стање у земљи била усмјерена према двору и круговим око њега, политички врх на Цетињу је процјењивао да би се војним ангажовањем, односно отварањем Источног питања, могао ријешити или потиснути у други план бар дио унутрашњих противурјечности и подићи углед династије. То је био један од важних разлога због којих се Црној Гори, посебно од избијања малисорских устанака, "журило у рат"², иако је то било про-

* Аутор је виши научни сарадник у Историјском институту Црне Горе.

¹ Кад је о унутрашњим проблемима ријеч, њих су осим привредне заосталости чинио и у доброј мјери "потрошен углед" црногорске династије, тј. незадовољства њеним изразитим апсолутизмом с елементима државне репресије према политичким неистомишљеницима. То је посебно било видљиво у *болбашкој афери* и у *колашинском процесу*. Незадовољство у народу политичким стањем било је појачано и немаштином, односно социјалном биједом којом је била захваћена већина сеоског живља. Видјети: Никола П. Шкерковић, *Црна Гора на освијету 20. вијека*, Београд 1964, 539-577; Новица Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903-1908*, Цетиње 1981, 39-42; Радослав М. Распоповић, *Дипломатија Црне Горе 1711-1918*, Подгорица - Београд 1996, 523-532.

² Вјеровало се да се војним ангажовањем земље може постићи више различитих ефеката. Најприје, улазак у рат потиснуо би у други план политичке сукобе и напетости у држави. Територијалним проширењем, које би се тако остварило, реализовао би се један од главних спољнополитичких задатака Црне Горе и створили бољи услови за рјешавање нагомиланих економских и социјалних проблема народа са отварањем перспективе привредног развоја. Такође, стварањем евенту-

тивно политичким плановима неких великих сила, посебно њеног главног савезника из претходних деценија - Русије.

Међутим, и поред несумњивог успјеха црногорског оружја израженог у територијалном проширењу земље и ослобођењу од османске власти сусједног српског народа, из балканских ратова Црна Гора је изашла са још сложенијим унутрашњим и спољним проблемима.

Ратни успјеси, посебно у Старој Србији, иако су представљали остварење дијела вјековних национално-ослободилачких тежњи Црногораца, остали су ипак под сјенком слабости испољених у операцијама око Скадра и великих жртава које је претрпјела црногорска војска. Најприје војни а потом, на Лондонској конференцији, и дипломатски неуспјех у настојању да Скадар припадне Црној Гори - појачавали су незадовољство и неповјерење народа према главним политичким субјектима у земљи. Незадовољство су увећавале и лоше унутрашње прилике: "државна благајна била је празна, влада није могла да врати раније додељене зајмове (Британији, Аустроугарској), замени папирни новац штампан у време балканских ратова, исплати пензије и инвалидине, отвори заложну банку, отпочне радове на исушивању области око Скадарског језера, гради путеве"³. Ни остварено територијално проширење није благотворно утицало на прилике у земљи. Интеграција новослобођених области у политички, привредни и просвјетно-културни живот Црне Горе захтијевала је велика финансијска средства, којима држава није располагала. О ком износу издатака је могло бити ријечи говори податак да је влада послје рата морала да сноси велике трошкове за издржавање војника у тим крајевима којих је само у Ђаковици било 4.000. Пошто је сточни фонд, као главни извозни артикал, у току рата био значајно смањен, путем пореза није се могло сакупити више од 40% предратних прихода⁴. Обећани зајам од 30 милиона франака, као надокнада за повлачење из Скадра, споро се реализовао, тако да је до почетка јулске кризе 1914. по том основу Црна Гора била добила свега шест милиона франака.

Ни спољнополитичка позиција земље није била много боља. Напуштањем, почетком XX вијека, традиционалног ослоња на Русију, и окретањем привредној и политичкој сарадњи са Италијом и Аустро-Угарском, Црна Гора је остала без стварног заштитника на међународном плану. То је битно ослабило њену спољнополитичку позицију, што је имало одраза и на карактер предузетих међународних активности. Оне су све чешће биле недовољно осмишљене и одражавале су одсуство јасних принципа у дефинисању главних спољнополитичких циљева земље. Отворену сумњу у искреност краљеве политике према Русији влада у Петрограду је крајем прве деценије XX вијека почела да изражава нескривеним дилемама у погледу сврсисходности даље материјалне помоћи Црној Гори и услова под којим би њено исплаћивање требало даље

алне "велике Црне Горе" могло је бити спријечено отварање питања уједињења са Србијом и очувала би се самостална спољнополитичка позиција земље. Р. Распоповић, *Дипломација Црне Горе 1711-1918*, 523-532.

³ Драгољуб Р. Живојиновић, *Невољни савезници 1914-1918*, Београд 2000, 15.

⁴ Исто.

настављати. Закључивање Војне конвенције 1910. године био је покушај да односи између двије земље добију ранији карактер међусобне блискости, да се регулишу услови материјалне помоћи Црној Гори и утврде обавезе којих се она мора придржавати приликом њеног трошења.

Ипак, због њеног непоштовања обавеза које је преузела Војном конвенцијом (подстицање малисорских буна 1910-1912, објава рата Турској), у Петрограду су одлучили да прекину исплату војних субвенција и испоруку ратног материјала Црној Гори. Тиме је покушај обнове међусобног повјерења не само пропао већ и изазвао још теже посљедице по односе двије земље.

И односи Црне Горе са осталим великим силама били су поремећени. То се десило током скадарске кризе. Њено одбијање да испоштује њихове одлуке које су се тичале граница нове албанске државе, послије бројних апела и упозорења, на крају су довеле до поморске демонстрације против Црне Горе (коју је подржала Русија, иако у њој није учествовала) како би се она присилила да међународним снагама преда Скадар.

Кроз поступке попут непоштовања Војне конвенције и држања у скадарској кризи почеле су се уочавати нове тенденције у спољнополитичком дјеловању Црне Горе, изражене у непоштовању важећег односа снага у хијерархији моћи европских држава - гдје је Црна Гора, као најмања, заузимала посљедње мјесто. Конфронтација политици великих сила је, не само доводила у питање остваривање основних егзистенцијалних интереса земље, бар када је ријеч о њиховој даљој финансијској помоћи и подршци, већ је и ризиковала дубљу кризу у односима са њима. Спољнополитички кораци такве врсте били су у нескладу са међународном улогом Црне Горе, због чега у коначном и нијесу могли да наиђу на разумјевање великих сила и допринесу остваривању жељених спољнополитичких резултата. Због тога послије балканских ратова ни једна од великих сила није показивала нарочиту бригу за стање у Црној Гори и захтјеве које им је упућивала њена влада. Штавише, могло би се рећи да се у односу према њима налазила у некој врсти тихе, мада не и званичне изолације.

Таква спољнополитичка позиција Црне Горе била је неповољна за њене владајуће кругове и посебно због чињенице да је након територијалног проширења земље, послије балканских ратова и добијања заједничке границе у Старој Србији, на дневни ред постављено питање уједињења Црне Горе и Србије у једну државу. С обзиром на прилике које су владале у Црној Гори и неспособност коју је испољавао политички врх (да ријеша нагомилане унутрашње противурјечности, у народу је све више била присутна мисао да се "Црна Гора не може развијати као модерна држава без уклапања у ширу државну заједницу". За разлику од друге половине XIX вијека, када се пијемонтска улога у том процесу давала Цетињу, послије балканских ратова све више је преовладала мисао да династија Петровић не може бити ујединитељска династија, већ је предност давата Карађорђевићима. Аустроугарски дипломатски представници у Црној Гори са жаљењем су могли да констатују "да расположење народа за уједињењем са Србијом све више расте, и да ујединитељи у Црној Гори, изузев у ријечком и цетињском округу, имају много ви-

ше присталица него краљ Никола"⁵. Иако су се декларисали као "црногорске патриоте" које су "настојале да спријече апсорбовање Црне Горе од Србије", владајући кругови нијесу могли да нађу унутрашњу подршку за такву политичку опцију. Напротив, расположење за уједињењем, које је сваким даном расло, у безизлазан положај је доводило и црногорски двор и кругове око њега.

При таквом распореду унутрашњих снага, једини начин да очувају своје политичке позиције у земљи двор и влада налазили су у међународним чиниоцима - тј. учвршћењу међународног положаја државе. На такав начин се, мислили су, могао осигурати опстанак постјећег режима, одложити питање уједињења или - уз ангажвање неке од великих сила, његово рјешавање усмјерити у правцу који су прижељкивали црногорски двор и влада.

Међутим, да би се то остварило, требало је најприје изаћи из крајње неактивне међународне позиције - која је на једној страни била посљедица резултата раније политике, на другој - производ околности да Црна Гора послје балканских ратова фактички није имала дипломатску службу за одржавање односа са другим државама. Наиме, послје објаве рата Турској престало је са радом, више од 30 година једино, стално дипломатско представништво Црне Горе у некој страниој земљи. Само по себи то је значило да су њене позиције за презентирање својих политичких ставова, дворовима других држава, биле веома ограничене. Присуство иностраних дипломатских представника на Цетињу није могло да надокнади негативне последице таквог стања из простог разлога што су се страни изасланици све више у својим извјештајима критички односили према политици црногорског двора и спољнополитичким плановима краља Николе. Како је црногорски политички врх и даље истрајавао на политици која је била усмјерена на то да по сваку цијену очува државну самосталност Црне Горе и позицију династије Петровића, и активности на међународном плану које су требало да допринесу остваривању тог циља, морале су бити интензивирани. Једино у контексту такве политичке опције, која је у односу на изражавану вољу народа садржавала у себи уско династичке и сепаратне интересе, могу се разумјети мјере црногорских званичника предузете на отварању нових дипломатских представништава Црне Горе у страним државама. Али, пошто су активности предузете у том правцу дале слабе резултате, важно мјесто у дипломатском заступању Црне Горе у Русији и неким другим земљама и даље су имале књажеве кћерке удате на европским дворовима.

I

Током 1913. званичне намјере за упостављање дипломатских односа на реципрочној основи биле су формулисане према Аустро-Угарској, Русији, Румунији, Србији, Грчкој и Албанији. Да се на томе заиста озбиљно радило, говори податак да је у буџету државних трошкова за

⁵ Др Новица Ракочевић, *Политички односи Црне Горе и Србије 1903-1918*, Зборник: Црна Гора у међународним односима, Титоград 1984, 90.

"кирију канцеларија посланстава и конзулата у Београду, Бечу, Петрограду, Албанији, Риму, Скадру и Котору била предвиђена сума од 29.800 перпера". У истом акту, у раздјелу III (Министарства иностраних дјела), као заступништва Црне Горе у иностранству наводе се посланства: Београд - Букурешт, Беч, Петроград, Албанија и Атина и конзулати (Рим, Скадар и агентство у Котору).⁶ Овакви планови појавили су се више као политичка тежња него као остварљива спољнополитичка потреба Црне Горе.

У пројекцијама отварања нових дипломатских представништва у страним земљама посебна пажња посвећивана је Бечу, Петрограду и Београду. Дипломатске мисије Црне Горе у овим пријестоним градовима могле су се сматрати једном од спољнополитичких мјера у правцу учвршћивања међународног положаја Црне Горе, односно као покушај да се процеси који се нису могли зауставити у земљи покушају предупредити извана - манифестацијом пуног спољнополитичког капацитета и државне суверености Црне Горе.

Од тежње за ослобођењем и уједињењем српског народа, пошто се то није могло остварити под њеном династијом, направљен је заокрет ка очувању државноправне посебности Црне Горе. При томе се посебно рачунало на Аустро-Угарску, којој је већ раније скренута пажња на опасност која црногорском двору пријети од уједињења са Србијом, што је било супротно спољнополитичким циљевима те монархије. Што се пак Београда тиче, отварање дипломатског представништва у пријестоници Србије, требало је да покаже и потврди формално-правну и фактичку једнакост двије државе, као два равноправна политичка субјекта, са истом међународноправном позицијом у погледу питања уједињења.

Међутим, од свих побројаних држава, најдужу и најупорнију дипломатску активност послје Балканских ратова Црна Гора је водила ради отварања свог сталног дипломатског представништва у Петрограду. Већ у октобру (29. септембра / 12. октобра) 1913. Гирс јавља са Цетиња да је из тајних и поузданих извора сазнао да краљ Никола и црногорска влада очекују његов одлазак на одсуство да би званично замолили руску владу за пристанак да у својству дипломатског представника Црне Горе при царском двору акредитују Јова Поповића, бившег делегата Црне Горе на Мировној конференцији у Лондону. Не желећи да прејудуцира однос руске владе према принципјелној страни тог питања, Гирс је посебно скренуо пажњу да личност Поповића у очима народа ужива слабу репутацију због своје не нарочито добре прошлости, истичући да би избор поменутог кандидата на дужност дипломатског представника Црне Горе у народу био примљен с неразумијевањем и увредом.⁷

Обавјештења, која је Гирс у почетку добијао из дипломатских и других поузданих извора, потврдили су његови каснији контакти с министром спољних послова, Петром Пламенцем. Почетком октобра 1913.

⁶ *Буџет државних прихода и расхода Краљевине Црне Горе за 1914*, Цетиње 1914, 65.

⁷ АВПРи . Канцел ри ид. 1уул. т86.

Гирс је званично обавијештен да је у државном буџету предвиђена сума за рад дипломатских мисија Црне Горе у Београду, Петрограду и Бечу и да је влада ријешила да у Петроград пошаље Јова Поповића.⁸ Пламенац је, према Гирсовом извјештају од 13/26. октобра 1916, тражио да Поповић што прије крене у мјесто служења, иако прије тога од црногорске стране није тражен агреман за тога или другог дипломатског представника у Русији, тако да ни сагласност руске владе на установљење црногорске мисије у Петрограду није била добијена.⁹ Упозоривши на то, Гирс је ипак Пламенчев захтјев, као званично тражење Црне Горе, доставио својој влади.

Како одговор из Петрограда није стизао - на Цетињу су вршили притисак на Обнорског, који је у Гирсовој одсутности као секретар посланства отправљао послове мисије - да се та ствар што прије ријеша. Извјештавајући о томе, Обнорски је у потпуности дијелио ставове својих претходника, сматрајући да би присуство Поповића у Петрограду јако отежало рад руског посланства на Цетињу, и да је, у крањој линији, акредитовање црногорског представника у Русији - непотребно.¹⁰

Пошто се ово питање није рјешавало само на релацији Цетиње-Петроград, већ је за руску владу било важно и мишљење Београда, интересантно је видјети какве је ставове о томе износила српска влада. Према Хартвиговом извјештају из Београда од 12/25. новембра 1913, Пашић се, када је упознат с намјером краља Николе да именује своје дипломатске представнике у појединим европским центрима, изјаснио против тога "сувишног опетерећења црногорске државне касе", подвукавши посебно бескорисност отварања посланства у Београду и Петрограду.¹¹ Што се, пак, самог посланства у Петрограду тиче, намјере црногорске владе, према Пашићу, нијесу имале дипломатски, већ политички карактер. На основу информација које је он добио од Лазара Мијушковића, Црна Гора је жељела да се тим путем ослободи туторства руског дипломатског представника на Цетињу. Краљ Никола је, наима, сматрао да би могао, ако има своје повјерљиво лице у пријестоници Русије, с више успјеха давати одговарајуће нијансе ставовима које Црна Гора заступа. Што се тиче личности предложеног представника, и у Београду су били сличног мишљења у погледу његове неподобности.¹²

Свакако да - последице негативних реакција руских дипломатских представника на Цетињу и Београду и изнијетог става српске владе - ни одговор императорског министарства у погледу отварања дипломатског представништва Црне Горе није могао бити позитиван. Обнорски га је, према извјештају од 15/30. децембра 1913, пренио краљу Николи, истичући том приликом да је према ставу руске владе довољна императорска мисија на Цетињу ради тачног обавјештавања Русије о потребама "једноплеменског црногорског народа". Штавише, према овом тумачењу, то

⁸ Истоил. т94.

⁹ Исто.

¹⁰ Истоил. т99.

¹¹ АВПРиГ . Политар. ивид. 1604ил. 70.

¹² Исто.

отварање само би отежало рјешавање важних питања из политичког живота Црне Горе и сарадњу са моћном покровитељицом, "која се увијек непристрасно и са пуном пажњом односила према потребама црногорског народа".¹³ Обнорски даље наводи да је краљ Никола с потпуним спокојством примио вијест о неуспјеху свога тражења, изразивши императорском министарству захвалност за "принципијелно рјешење питања о војној помоћи и субвенцијама".¹⁴

Питање отварања дипломатске мисије Црне Горе у Петрограду тиме је за извјесно вријеме било скинуто с дневног реда. До краја самосталног постојања Црне Горе, оно ће бити покренуто још једанпут, у току Првог свјетског рата, тј. почетком 1915.

II

Недостатак властитих дипломатских представништава, као и немоћ политичког врха на Цетињу да преко акредитованих страних дипломата заинтересује европске дворове за судбину Црне Горе, условили су да се краљ Никола у реализацији својих спољнополитичких замисли све више ослањао на родбинске везе са европским династијама остварене удајом његових кћерки. Та потреба се наметала како прије избијања балканских ратова тако и током њиховог трајања, а нарочито касније, у првим годинама Првог свјетског рата. Била је условљена чињеницом да оцјене које су давали страни дипломатски представници на Цетињу, о политици Црне Горе и приликама у њој, на основу којих су и доношене конкретне одлуке о степену материјалне и војне помоћи коју јој је требало одобрити, све чешће бивале неповољне. На непремостив отпор код влада великих сила наилазили су нереални територијални захтјеви изношени како у дипломатским активностима које су пратиле Први балкански рат тако и касније, током Првог свјетског рата. Мада је прижељкивано територијално проширење у званичним црногорским круговима доживљавани као начин обезбјеђивања сигурне будућности државе, посебно виђено из угла могућег уједињења са Србијом, код великих сила је постављање овог питања изазивало крајњу уздржаност, будући да је задирало у сферу њихових међусобних односа. Са сличном хладноћом су дочекивани и захтјеви за финансијском помоћу, као и предлози црногорског двора о војним и политичким активностима посебно током Првог свјетског рата. Због свега тога, политичке иницијативе саопштаване дипломатским представницима страних држава на Цетињу су често "радикално цензурисане", па нијесу ни могле да изазову очекиване реакције

¹³ АВПРиґ . Комиси по изданию документов . по. и импери лизмаид. 418ил. 16т.

¹⁴ У ствари, никакву војну помоћ Русија у то вријеме није давала Црној Гори, а биле су прекинуте и исплате субвенција. Непоштовање војне конвенције уласком у I балкански рат, као и игнорисање захтјева руског цара поводом скадарске кризе, учинили су да ни у првој години Првог свјетског рата Црна Гора од Русије није добијала финансијску ни војну помоћ. Издржавање црногорске војске вршено је преко Србије, иза чега је добрим дијелом стајала руска влада. Тек почетком 1915. Русија је одобрила Црној Гори брашно за исхрану становништва, а нешто касније, у октобру, и зајам од 8.000.000 франака, који је требало исплатити преко банке у Паризу.

страних влада. Илустративан примјер у настојању да се испољене слабости у комуникацијама те врсте отклони представља ангажовање краљеве кћерке Милице Николајевне у преношењу политичких ставова свога оца руском двору.

У којој мјери су кораци које је она предузимала у неким случајевима попримали класичан дипломатски карактер, сличан оном који обично имају званично акредитовани представници страних држава, најбоље се може видјети из садржаја неколико писама која је Милица Николајевна Романов упутила руском императору Николају II. Писма су настала у периоду од 25. децембра 1912. до 5. априла 1915. године. Два од њих нијесу датирана, али се по садржају уклапају у наведене хронолошке границе. Она се данас чувају у Државном архиву Руске Федерације, у фонду *Писма Николаја к. њ. црногорског императору Николају II* (Фонд 601, опис 1, ед. хр. 1304). Већ сама чињеница да су похрањена у фонду у коме се чува преписка два владара, а не у личном фонду Милице Николајевне, говори о њиховом политичком карактеру. С друге стране, њихов садржај очигледно упућује на закључак да су написана у име црногорског двора, односно да сходно добијеним инструкцијама имају карактер званичног обраћања Црне Горе.

Оно што ова писма, без обзира на њихову политичку суштину, несумњиво разликује од међудржавне дипломатске преписке, у класичном смислу, јесте веома присан, интиман тон, посебно изражен у начину оствљевања руског императора, као и у обраћањима у уводним и завршним дјеловима текста. Такав стил писања потпуно је разумљив. Милица Николајевна (1866-1851) била је удата за Петра Николајевича,¹⁵ млађег сина Николаја Николајевича¹⁶ (старијег). Њен супруг био је унук императора Николаја I Павловича (1796-1855, а император од 14. децембра 1825). У вријеме закључења свадбеног уговора 1889,¹⁷ Петар Николајевич је био брат од стрица тадашњег руског императора Александра III. Послије смрти императора Александра III (1894) на руски пријесто је дошао његов најстарији син Николај II Александрович, посљедњи руски цар.

Милица Николајевна Романов посебно присне односе имала је са новом руском царицом Александром Фјодоровном супругом Никола-

¹⁵ Петар Николајевич (1864-1931), гардијски официр, шеф Гренадирског инжењерског батаљона, члан Савјета државног узгајалишта коња. Видјети: *Дом Романов ви. - биографические сведени ичлена, царствовавшего домаи. предка. и родф ственника.* иСанкт Петербург 199ти14т.

¹⁶ Николај Николајевич (старији) (1831-1891), велики кнез, трећи син Николаја I, генерал ађутант (1856), генерал фелдмаршал (1878). Школовао се у I кадетском корпусу. Од 1855. био је члан Државног савјета. Од 1859. командир посебног гардијског корпуса. 1864-1880. командовао је јединицама гарде у Петроградском војном округу. У вријеме руско-турског рата 1877-1878, био је главнокомандујући Дунавске армије.

¹⁷ Уговор о браку црногорске принцезе Милице Николајевне и великог кнеза Петра Николајевича закључен је у Петаргофу 25. јула 1889. Текст уговора у: проф. др Гавро Перазић, мр Радослав Распоповић, *Међународни уговори Црне Горе 1878-1918*, Подгорица 1992, 230-235.

ја II. Они су постали још блискији када се Миличина сестра Стана удала за старијег брата њеног супруга Николаја Николајевића (млађег).¹⁸ Међутим, без обзира на изразиту фамилијарност и одсуство официјелности у њеним комуникацијама са руским императором, из појединих дјелова тих писама јасно је видљиво да они, као и несумњиво значајан утицај Милице Николајевне на руском двору, нијесу били довољни да обезбиједи позитиван став руског цара према захтјевима који су у њима изношени. Штавише, дјелови њиховог садржаја јасно упућују и на неке карактеристичне црте из спољнополитичких односа двије земље, које су изражене у подозривости и сумњичавости руске владе према политици Црне Горе. Такав закључак се може стећи простим увидом у њихов садржај, и поред чињенице да представљају једностран вид комуникације, односно да се у поменутом фонду не могу наћи посебни документи о ставовима руског цара према захтјевима који су у Миличиним писмима изношени. Но, пошто она својим садржајем најбоље говори о свом карактеру и непосредним поводима који су њихов настанак условили, сматрали смо корисним да их објавимо у цјелини, на руском језику и у преводу на српски језик. Осим што могу представљати прилог питању спољнополитичког дјеловања Црне Горе у посљедњим годинама њене независности, можда још у већој мјери она могу бити прилог једној другој историјској теми, која до сада није била предмет посебног историографског истраживања, тј. изучавању питања утицаја књажевих кћерки на спољнополитички живот Црне Горе у посљедњим деценијама XIX и на почетку XX вијека.

Писма Милице Николајевне императору Николају II

1.

Дорогой Никии

Позволь мне выразить Тебе мою безграничную благодарность за Твое сочувствие и за щедрую помощькоторую Ты оказал Черногорииповелев выслать народу муку и зерно. Мой отец был несказанно обрадован Твоим повелением; он сам выразит Тебе те чувствакоторые наполн ют и его душу.

По желанию моего отца решаюсь просить Теб позволить мне лично витьс ичтобы передать некоторые важныеи неотложные вопросы касающиеся ближайшего будущего Черногории.

¹⁸ Николај Николајевић (млађи) (1856-1929), велики кнез, генерал ађутант (1894), генерал (од 1901). Завршио Николајевску инжењеријску академију (1873) и Академију генералног штаба (1876). У вријеме руско-турског рата 1877-1878. ратовао је заједно са својим оцем Николајем Николајевићем (старијим) главнокомандујућим Дунавске армије. Од 1905. до 1915. био је командант гарде Петербуршког војног округа и истовремено од 1905. до 1908. предсједник Савјета државне одбране. У вријеме Првог свјетског рата 1914-1918. тј. од 20. јула/2. август 1914. до 23. августа/5. септембра 1915, био је врховни командант руске војске. Смијењен је настојањем императорице Александре Фјодоровне, која се плашила јачања његовог утицаја.

Вполне понимаючто просьба мо несвоевременназна наско-
лько праздники отнимают у Теб тП небольшое количество свободного
временикоторым Ты располагаешь. Но поверьнто решБюсь беспоко-
ить Теб иголько ввиду важности .ти. вопросов в глаза. моего отца. с
была бы тем более рада вновь уведомить Теб ичто ввиду моего ве-
ро тного близкого отъезда в Черногорию - *Бог вестъ* когда мы оп ть
встретимс .

От души желаю Вам радостны. праздниковиа Твоему ненагл -
дному сыну -здоровь и сил.

Да со. ранит Теб Господь от вс кой душевной тревогиида ми-
нует Теб вс ка печаль и забота о близки. дороги. .

Всею душою люб ща Теб и безгранично благодарна

т5го Декабр

Милица

191т

Рождество Христово

*ГосЗдарственный ар. из Российской Федерации (ГАРФ) ф. 601ид.
1309ш. 1*

Превод:

Драги Ники,

Дозволи ми да Ти изразим безграничну захвалност за Твоје саосјећање
и дарежљивост коју си показао према Црној Гори, наложивши да се народу по-
шале брашно и жито. Мој отац је био неизрециво обрадован Твојом заповије-
шћу, он ће сам изразити Теби та осјећања која испуњавају његову душу.

По жељи мога оца одлучила сам да Те молим да ми дозволиш лично да
дођем да бих ти уручила нека важна, неодложна питања, која се тичу непосред-
не будућности Црне Горе.

У потпуности схватам да је моја молба неправовремена, знајући колико
Ти празници одузимају од ионако мале количине слободног времена којим рас-
полагеш, али вјеруј да сам ријешила да Ти досадим једино због важности тих пи-
тања у очима мога оца. Ја бих тим више била срећна поново да Те видим због вје-
роватног, скорог, одласка у Црну Гору - једино Бог зна кад ћемо се опет срести.

Из дна душе желим Вам радосне празнике а Твом вољеном сину - здра-
вље и снагу.

Нека Те Господ сачува од сваке душевне патње, нека Те мимоиђе свака туга и
брига о блиским и драгим.

Читавом душом препуна љубави према Теби и безгранично захвална

Милица

25. децембра 1912. године

Рођење Христово/Божић

Т.

10го нвар
191у

Дорогой Никии

Очень благодарю за данный мне совет говорить с Сазоновым; совет действительно внаиболее практический и самый скорый.

Прибегнуть к нему без Твоего разрешения не считала себя вправе.

Вполне разделяю также Твой взгляд вне действовать за спиной так как считаю .то первым условием общении честны. людей.

с потому обратилась прежде всего к Коковцеву не желая действовать помимо него; тем более и что обо всем .том вопросе он будет докладывать Тебе завтра.

с просила его передать Сазонову что Тебе угодно чтобы с ним говорила. Взгляд высказанные мною и записала так как желаю и -первы. и отвечать за свои слова и кроме того и ограждать себя в будущем от невольных. ио неправильных. истолкований и. .

Признаю и что мне было очень трудно обмениваться мыслями с человеком и принципы и взгляд которого коренным образом расходится с моими. Но считала своим долгом точно исполнить выраженное Тобою желание. Сказать ему всё и сказать воткровенно; впрочем и иначе и не сумела бы поступить.

Препровождаю Тебе .ту записку и буду считать поручение моего отца исполненным и на помещение мои. личные. взгляд доволю смогу как на долг моей совести перед Тобою.

Присылаю .ту записку и предполагаю также и что вчерашняя моя просьба -принять меня -стала теперь излишней.

Прошу Тебя верить всегда моей глубокой неизменной преданности.

Остаюсь сердечно любящей и верной и т.д.

Милица

P.S.

Ген-майор Потапов-русский военный агент в Черногории и в Петербурге. О своем отъезде из Петербурга он не считал нужным доложить моему отцу. По тому впредь до выяснения того как Ты отнесешься к подобному пренебрежительному отношению к особе моего отца и между прочим -русского Генерал-фельдмаршала - естественно и не буду с ним видеться .

Ты без сомнения разрешишь мне и не иметь с ним того общения в котором между нами была речь.

(ГАРФ) ф. 601 и. 1309 и. т

Превод:

10. јануара 1913. године

Драги Ники,

Веома сам Вам захвална за савјет који сте ми дали да разговарам са Сазоновом¹⁹. Савјет је заиста "најпрактичнији" и "најбржи".

Прибјећи му без Твог одобрења нијесам сматрала да имам право.

Такође, потпуно дијелим Твоје гледиште "не радити иза леђа" јер сматрам то првим условом општења са часним људима.

Ја сам се због тога најприје обратила Коковцеву²⁰ не желећи да радим мимо њега, утолико прије што ће о свим тим питањима он Тебе извијестити сјутра.

Ја сам га молима да обавијести Сазонова да ја желим с њим да разговарам. Гледишта која сам изнијела ја сам записала, јер желим, као прво, да одговорам за своје ријечи, а осим тога и да заштитим себе од случајних али нетачних интерпретација.

Признајем да ми је било врло тешко да размјењујем мисли са човјеком чији се принципи и погледи радикално разликују од мојих. Али, ја сам сматрала својом дужношћу да тачно испуним жељу коју си Ти изразио. Казати му "све" и казати "отворено"; уосталом ја другачије и не бих умјела поступити.

- Шаљући Ти ту забиљешку ја ћу сматрати налог мог оца испуњеним, а на занемаривање мојих личних погледа ја гледам као на дуг моје савјести пред Тобом.

- Шаљући Ти забиљешку претпостављам такође да јучерашња моја молба да ме примиш, сада је постала сувишна.

Молим Те да вјерујеш увијек у моју дубоку непромијењену оданост.

Остајем срдачна, препуна љубави и вјерно одана.

Милица

P.S.

Ген. мајор Потапов²¹ руски војни агент у Црној Гори, налази се у Петрограду. О свом одласку из Цетиње он није нашао за сходно да обавести мог оца. Због тога, све до разјашњења како се Ти односиш према таквом потцјењивачком поступку према личности мог оца, поред осталог руског генерал-фелдмаршала, ја разумије се нећу се са њим срести.

- Ти ћеш без сумње да ми дозволиш да се са њим не објашњавам о питањима о којима је међу нама било ријечи.

3.

Дорогой Никии

Согласно желанию моего отца спешу сообщить Тебе следующую телеграмму из 0 етинь .

¹⁹ Сазанов Сергеј Димитријевић (1860-1927), министар иностраних дјела Русије (1910-1927).

²⁰ Коковцов Владимир Николајевич (1853-1943) гроф, министар финансија Руске империје 1904-1914 (с прекидом 1905-1906), предсједник Министарског савјета (1911-1914).

²¹ Николај Михаилович Потапов (1871-1946) руски војни агент у Црној Гори у периоду од 1903 до 1915.

с просила Коковцева прие. ать ко мне и также по желанию моего отца передала ему текст . той телеграммы.

Ввиду гр души. событий считаю долгом совести передать Тебе относительный взгл д моего отца. Он и. предвиделиравно и последствии дл России.

Буду ждать Твоего приказани икогда мне витьс . Позвол ю себе настаивать на спешностиитак как боюсьчто скоро будет поздно.

Потому убедительно прошу прин ть мен завтраинесмотр на тоичто . то день рождени Петра. От т часов совсем свободна.

Всем сердцем преданна

Милица

9ого вечером

(ГАРФ) ф. 601ид. 1309шл. 8.

Превод:

Драги Ники,

Сагласно жељи мога оца журим да Ти саопштим следећи телеграм из Цетиња.²²

Ја сам молила Коковцева да дође код мене, и такође по жељи мога оца предала му текст тог телеграма.

У вези са будућим догађајима сматрам дугом своје савјести да Ти предам виђење мога оца на њих; он их је предвидио - исто као и посљедице за Русију.

Чекаћу Твоје наређење, кад ми јавиш, дозвољавам себи инсистирање на хитности јер се бојим да ће ускоро бити касно.

Зато, искрено молим да ме примиш сјутра без обзира што је то дан Петровог рођења²³. Од два сата ја сам потпуно слободна.

Свим срцем одана

Милица

9-ог увече

4.

Дорогой Никии

Никольша передал мне следующее: вГосударю угоднойтобы ты Ему написалаиак ты на. одишь. Желательно личтобы разграничение между Черногорией и Сербией было сделано Россиейц Второе: вчтобы ты указала границы Черногориив.

Мое личноевесьма определенное мнениеине могло быиконечной иметь значени иесли бы не совпадало с мнением моего отца; и Его взгл ды на оба . ти вопроса мне вполне известны.

²² Текст телеграма није приложен уз писмо.

²³ Вјероватно је у питању дан рођења њеног супруга Петра Николаевича.

Мой отец безусловно полагаю на то, что России будут понести нижеизложенные пожелания Черногории в смысле будущи. граничивсею душою приветствовал бы разграничение Россиию между Черногорией и Сербией.

Эти желания Черногории оправдываются иво-первы. историей и неисчислимыми жертвами людей и веками борювши. с в защиту креста и угнетенны. братьев и затем и небольшими .кономическими выгодами которые Черногории вполне заслужила.

Пятьсот лет свободна Черногория поддерживала св. ценный огонь православия и надежду на освобождение в други. балкански. страна. и дождавши. с . того только в течение прошлого столетия и с те. пор достигнувши. значительного развития и процветания .

Одна Черногория окружена железным кольцом Австрии и томилась в безвы. одном положении. Но вот пробил час воли Божьей.

с особенно счастлива буди если над моей дорогой Родиной засияет нова светла заря по воле России... по воле Твоей.

В 1711г. Петр Великий окруженный турками на Пруте призвал на помощь Черногорию; тогда спустя в другой благодарственной грамоте моему предку - Владыке - Господарю Даниле I он говорит: «Вы по Нашему желанию ради единоверия и единозачия с Нами вооружились всенародно. Не можем Мы по достоинству и по заслугам Вашим за оказанное Нам всепомоществование возблагодарить и награждение учинить.

Наша Оарска Милость к Вам и впредь никогда отъемлена не будет.

Дай Бог Черногории чтобы благородные слова Великого Оара оправдались в Твоем решении.

т.ч. По вопросу новы. желательны. границ боюсь утруждать Тебя су. им перечислением реки, деревень и горны. кр. жей и потому назову и. только в общи. черта. : Черногория получила бы Герцеговину с той частью Адриатического моря и котора ей (Герцеговине) принадлежит; затем южные части Далмации до Антивари острова (с Рагузой и Котором) На северо-востоке - ту небольшую полосу южной Боснии которую черногорцы осенью и зимою заняли собственными силами и без участи сербов; здесь много легло людей.

На юг-от усть Дрины весь правый берег её до черногорско-сербской границы южнее Дьковицы (конечно в северо к северу от Дриньг. Скутари и озеро Ч

Это границы в случае раздела Боснии, Герцеговины и Далмации и части Албании.

Если же в раздел войдут Хорваты и Славони и Сирми²⁴ (црч. - то конечно и часть ют. од ца Черногории и должна будет увеличиваться ; определены .ти. новы. границ у мен. подробно имеютс .

²⁴ Вјероватно: Срем.

Прости за .ти длинние страници; знаоужак кажда минута до-
рога.

Особенно думала о Теб в радостный день сдачи Перемышл .
Этот трепет душииуство бесконечной благодарности к Богу и родным
воинам - мне так знакомоиужак близко...

Дай Бог Тебе ещё таки. радостей

Всею душою люб ща Теб верноподданна

КиевиБ апрел 1915

Милица

(ГАРФ) ф. 601ид. 1309ил. 10ф1

Превод:

Драги Ники,

Николица ми је доставио следеће: "Господар жели да му ти напишеш да
ли сматраш пожелним да разграничење између Црне Горе и Србије обави Руси-
ја? - Друго: да ти одредиш границе Црне Горе". -

- Моје лично сасвим одређено мишљење, свакако, не би могло имати
значај, ако се не би подударало са мишљењем мог оца, а његови погледи на та
два питања мени су потпуно познати.

Мој отац, свакако, претпоставља, да ће Русији бити разумљиве ниже
изложене жеље Црне Горе о будућим границама; од свег срца поздравио би раз-
граничење између Србије и Црне Горе од стране Русије.

- Те жеље Црне Горе оправдавају се као прво историјом, безбројним
жртвама људи који су се вјековима борили за заштиту крста и поробљене браће,
- а затим и не много великим економским погодностима које је Црна Гора у пот-
пуности заслужила.

Петсто година слободна Црна Гора одржавала је пламен православља и
наду у ослобођење у другим балканским земљама, које су то дочекале тек током
прошлог стољећа, и од тада доживјеле значајан развој и напредак.

Усамљена Црна Гора окружена гвозденим обручем Аустрије, мучила се
налазећи се у безизлазном положају. Али, ево, дошао је час воље Божје.

Ја ћу посебно срећна бити ако мојом домовином засија нова свијетла зо-
ра, по вољи Русије... по Твојој вољи.

У 1711. Петар Велики окружен Турцима на Пруту, позвао је у помоћ
Црну Гору. Двије године касније, у другој граматии захвалности мом претку вла-
дици-господару Данилу I он каже: "Ви сте по нашој жељи ради једновјерја и јед-
нозначја наоружали сав народ. Ми не можемо по достојанству и по заслугама Ва-
шим за показану нам помоћ захвалити и награду учинити.

Наша царска милост према Вама у будућности никад неће престати".

- Дај Боже Црној Гори да те ријечи захвалности великог цара буду пот-
врђене у Твом рјешењу.

2) По питању нових пожелњених граница ја се плашим да Те не оптере-
тим набрајањем рјечица, села, планина, планинских кланаца и зато ћу их назна-
чити само у општим цртама: Црна Гора добила би: Херцеговину с тим дијелом

Јадранског мора који јој (Херцеговини) припада, затим јужни дио Далмације до Барских острва (с Дубровником и Котором). На сјевероистоку тај невелики појас јужне Босне, који су Црногорци ове јесени и зиме заузели сопственим снагама, без учешћа Срба; оvdје је много пало људи.

На југу од ушћа Дрима цијелу његову десну обалу до црногорско-српске границе, јужније до Баковице (наравно све што је сјеверно од Дрима град Скадар, језеро). То је граница у случају подјеле Босне и Херцеговине, Далмације и дијела Албаније.

Ако у подјелу уђе Хрватска, Славонија и Срем то ће се свакако дио који припада Црној Гори увећати; ја имам подробно одређење тих нових граница.

Опрости за ове дуге странице - знам како је сваки минут скуп. Посебно сам мислила на Тебе у радосни дан предаје Перемисла. Тај трептај душе осјећање бескрајне захвалности Богу и родним војницима мени је тако познат, тако близак.

Нека да Бог Теби још таквих радости.

Свом својом душом препуна љубави према Теби, поданички вјерна

Милица

Кијев, 5 априла 1915.